

PINTÉR JUDIT

Kihívások a magyar biztosítási szektor felügyeletében a 21. század elején¹

A pénzügyi szektort érintő globalizációs és integrációs, valamint egyéb, például régió-szervező hatások, továbbá az 1990-es évek magyarországi társadalmi-gazdasági változásainak eredményeként a magyar biztosítási piacon összetett kapcsolati hálóval rendelkező, leányvállalati státuszú pénzügyi konglomerátumok vagy csoportok tulajdonában álló, biztosító részvénytársaságok jöttek létre. A magyarországi felügyelési lehetőségek lokálisak, azonban a kockázatok méréséhez, vizsgálatához rugalmas felügyeleti szervezeti formákkal és módszerekkel kell alkalmazkodni, hiszen a biztosítók kapcsolatrendszere már túlmutat azokon a szervezeti struktúrákon, amelyet figyelembe vettek a jelenleg folyó szabályozási keretrendszer felülvizsgálatakor (Szolvencia II.).

1. BEVEZETÉS

Az 1990-es években a globalizáció földrajzi kiterjedése – az ázsiai és latin-amerikai mellett – a kelet-közép-európai átalakuló országok gazdaságát is érintette, és a biztosítási szektorban is jelentkezett. Az évtized egyik legfontosabb újdonsága az volt, hogy Közép- és Kelet-Európa átalakuló gazdaságai is bekerültek a nemzetközi tőkeáramlás célországai közé. A közvetlen külföldi tőkeberuházás² (Foreign Direct Investment – FDI) állománya 1990–1998 között világszinten 230 százalékkal nőtt, míg a mutató Kelet-Közép-Európában 2800%-os volt.³

Elemzésünk célja, hogy bemutassa a biztosítási szektort érintő – a gazdasági globalizáció és regionalizáció témakörében értelmezett – nemzetközi hatásokat, illetve ezek megjelenését, és felvázolja az ezekből fakadó felügyelési feladatokat és dilemmákat.

Különbséget teszünk – fogalmi és tartalmi szinten is – a regionalizmus és regionalizáció között. A regionalizmus folyamata mögött tartósan érvényesülő gazdasági és társadalmi folyamatok és érdekek állnak, és így mint folyamat (földrajzi-) társadalmi-gazdasági jellegű, természetes és homogenizáción alapuló kapcsolat kialakulását jelenti. A regionalizmus gazdasági, földrajzi, kulturális jelenségként értelmezhető.

1 A cikk alapjául szolgáló tanulmány 2004-ben és 2006-ban készült, dátummal jelöltük a 2007-ben végrehajtott frissítéseket. A publikálásában nyújtott segítségért köszönetet mondunk Erdős Mihálynak, Demjén Gyöngy Juditnak és dr. Dénes Beatrixnak.

2 Közvetlen külföldi beruházás: a nemzetközi tőkeáramlás során az egyik országban tevékenykedő vállalat egy másik országban alapít egy új leányvállalatot, vagy bővíti azt. L. PAUL R. KRUGMAN–MAURICE OBSTFELD: Nemzetközi gazdaságtan: Elmélet- és gazdaságpolitika, Panem Kiadó, Budapest 2003., 190. o.

3 BARÁTH GABRIELLA–MOLNÁR BALÁZS–SZÉPVÖLGYI ÁKOS: A külföldi működő tőke szerepe Magyarország átalakuló gazdaságában, in: *Tér és Társadalom* 2001/2. szám. MTA RKK, Pécs, 2001., 183–202. o.

A regionalizáció közigazgatási, politikai folyamat, amelyet az intézményi szintű irányítás és szabályozás jellemez, és így politikai és hatalmi jelenségként írhatjuk le. Bár mindkét jelenség a földrajzi térben lejátszódó területi integrációs folyamat, a regionalizmus horizontális, a regionalizáció vertikális integrációt jelent.⁴

Cikkünkben először a biztosítási piacok nemzetközivé válását, a biztosítási szektor átalakulási folyamatait vizsgáljuk a pénzügyi szektorok integrálódó átalakulásának tükrében.

A pénzügyi konglomerátumok kialakulási okainak, a pénzügyi szektorok szervezeti és tevékenységi integrálódásának következményeként, a tevékenységi körök összecsúsítása és a szervezeti méretek nemzeti határokat túllépő növekedése miatt szükségessé vált az országos területi hatállyal működő felügyeleti szervek tevékenységének összehangolása, a kooperáció kialakítása is.

A szektorra és a gazdaság egészére ható globális folyamatok, külső sokkhatások és az integrációs szervezetek befolyásoló szerepe a biztosítók reagálási lehetőségeit és korlátait is meghatározták.

A folyamatok nem tekinthetők befejezettnek, a jogalkotási és a felügyelési területen is a piaci változások követésére, a kockázatok kezelésére, a megelőzésre kell törekedni.

A következmények bemutatásánál – csakúgy, mint a megelőző és a további részekben is –, jellemzően a biztosítótársaságokra⁵ vonatkozó folyamatok empirikus elemzését végezzük, így legfeljebb érintőlegesen térünk ki például a független biztosításközvetítők, valamint más piaci szereplők tevékenységére.

Egyúttal a cikk végén kísérletet teszünk a magyar biztosítási szektor sajátosságainak megfelelő felügyelési lehetőségek nyomvonalának felvázolására.

2. A BIZTOSÍTÁSI SZEKTOR ÁTALAKULÁSÁNAK TÉNYEZŐI

A biztosítási szektor átalakulásának főbb tényezői a reálszférában, valamint a pénzügyi szektor egészében bekövetkezett folyamatokkal szoros kapcsolatban vannak. A banki szektorban is tapasztalható jelenségek, mint például a dereguláció, technikai fejlődés, a globalizáció, a gyorsuló innováció, az alkalmazkodási kényszerek hatása, valamint a külső kényszerítő körülmények közrejátszása a szervezeti és tevékenységi integráció irányába terelte a szektor szereplőit. Ennek eredményeként a három pénzügyi területen – a banki, biztosítási és értékpapír-kereskedelemben – olyan konvergenciafolyamatok játszódtak le, amelyek hatására kialakult a pénzügyi konglomerátumok globális megjelenése. Más pénzügyi területek, valamint a reálszféra globális tevékenységei és szervezetei viszont a biztosítók számára olyan növekvő kockázatokat jelentenek, amelyek kezelése új megoldásokat követel meg.

4 SÜLI-ZAKAR ISTVÁN: A régió: földrajzi integráció, in: Tér – Gazdaság – Társadalom (Huszonkét tanulmány Berényi Istvánnak), Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest, 1996.

5 Szinonimaként használt további kifejezés: biztosító. A jelen írásban ezek a fogalmak a biztosító részvénytársaságot jelentik.

2.1. Deregulációs folyamatok

A szabályozások liberalizálása egyrészt a pénzügyi szektort érintő korlátozások lebontását jelenti, másrészt más termelő és szolgáltató szektorok tevékenységének szabad áramlását is. Nagy jelentőségű a multilaterális egyezmények, pl. a GATT–WTO előírásainak elfogadása és alkalmazása: a szabad tőkeáramlás, diszkriminációmentesség, határokon átnyúló szolgáltatások, szolgáltatásvásárlási lehetőség és kereskedelmi jelenlét külföldön, például leányvállalat, fiókiroda nyitásának lehetősége.

Az egységessé váló nagy piacok (például EU, NAFTA) szerepe is fontos, hiszen a jogszabályok harmonizálása révén homogénizálódnak a működési keretfeltételek; például az európai uniós székhellyel rendelkező biztosító társaságok bármelyik tagországban az anyaországukban megszerzett tevékenységi engedéllyel folytathatnak biztosítási tevékenységet.

2.2. A kommunikációs forradalom hatása

A kommunikációs forradalom átalakította a biztosítók és ügyfelek közötti kapcsolatokat, felgyorsította a versenyt mind a biztosítók, mind a pénzügyi szektor más szereplői között, új termékkínálati struktúrát és disztribúciós csatornákat eredményezett. Egyik legjelentősebb változás a pénzügyi szektoron belüli átstrukturálódás, a banki, biztosítási és értékpapírpiacon tevékenységek közötti átfedések: egyes országokban a biztosítóktól már hitel is felvehető, vagy megjelentek a befektetési egységekhez kötött, úgynevezett unit linked típusú életbiztosítások, és a bankok is értékesítenek biztosítási termékeket. Újdonságként említhető a bankbiztosítási tevékenység megjelenése is, például a bank- és hitelkártya-ügyletekhez kapcsolódó biztosítási kockázatvállalások megjelenése, amelyet részben szintén a számítástechnikai fejlődés tett lehetővé.

A kommunikációs forradalom hatásaként értelmezhető az e-business térhódítása is, amelynek elterjedését Magyarországon az korlátozza, hogy az Európai Unióban a legalacsonyabbak közé tartozik a háztartási internet-előfizetések száma.⁶

2.3. Új termékek és értékesítési csatornák megjelenése

A belépés a korábban elzárt piacokra (például Közép-Kelet-Európába) egészen új termékek megjelenésével járt – akár a lakossági, akár a vállalati ügyfélkört tekintjük –, ilyenek például a befektetési jellegű, életbiztosítással kombinált biztosítások, szakmai felelősségbiztosítások. Új disztribúciós csatorna a biztosítási termékek értékesítése a bankfiókokban, amelynek az a jellemzője, hogy a banki hitelezési tevékenységhez kapcsolódik: például a lakáshitelek mellé ajánlott vagyon- és életbiztosítások.

A hatások eredményeként olyan új típusú biztosítási termékek is megjelennek, amelyek egyrészt a pénzügyi szektor globalizált kiterjedéséből (pl. a világ legnagyobb tőzsdei

⁶ Az EU 27 átlaga 54%, Magyarország 38%, in: <http://ec.europa.eu/idabc/servlets/Doc?id=25271>, Infrastruktúra, Számítógép a háztartásokban 2007-ben, frissítés: 2007. 12. 03.

indexei mozgásához kapcsolódó eszközalapok) fakadnak, másrészt a pénzügyi szektor integráltságát is mutatják (Az említett példában egy biztosító termékén keresztül juthatunk a hozam birtokába.)

2.4. A biztosítási tevékenység optimalizálása

A biztosítási szolgáltatások technológiai, szervezeti hátterének kialakítása, fenntartása, fejlesztése, az új termékek piaci bevezetésének magas költségei, valamint az igen szoros verseny miatt a transznacionális biztosítók a tevékenységek koncentráálásában látnak arra lehetőséget, hogy optimalizálni tudják költségeiket. Példaként említhető, hogy az anyabiztosító leányvállalatainak a viszontbiztosítási tevékenységét központilag koordinálja, „összegyűjti” a szerződésállományok viszontbiztosításba vont részét, hogy könnyebben elérve a limiteket – azt az összeget, amely felett alacsonyabb összegű viszontbiztosítási díjakat kell fizetni –, kisebb költséggel oszthassa meg kockázatait, mintha mindegyik esetében külön tette volna.

A másik jellemző költségoptimalizálási megoldás – nem csak a biztosítók esetében – az, ha az anyavállalatban kiválasztott és használt informatikai rendszereket és alkalmazásokat a helyi elvárásokhoz igazítják lokális hálózat formájában, amelyek így egyaránt megfelelnek az anyacég/anyaország elvárásainak, adatszolgáltatási igényeinek és a leányvállalat székhelyén a nemzeti előírásoknak is.

2.5. A biztosítók új, globális kockázatai

A párhuzamosan zajló globalizációs és integrációs folyamatok eredményeképpen a kockázatok egyre növekednek, erre jó például szolgálnak a koncentrált vagyoneértékek vagy az egyre sűrűbben lakott városok is. Ki kell emelni ugyanakkor a természeti jelenségek – egyes nézetek szerint az iparosodás, modernizáció, globalizáció hatásaként, más nézetek szerint a Föld éghajlatának természetes változásaként jelentkező – kockázatonövelő hatását is, például a magyarországi dunai és/vagy tiszai árvizek gyakoriságának és az okozott kár nagyságának növekedését.

2.5.1. Katasztrófakockázat

A gazdasági globalizáció, a szervezetek transznacionalizálódása és a pénzügyi szektor integrálódása, valamint az információáramlás felgyorsulása azt eredményezte, hogy a helyi természeti és humán katasztrófák (földrengések, vírusjárvány) hatásai azonnal és a pénzügyi szektorban globális szinten jelentkeznek. Ez elsősorban azt jelenti, hogy mivel a biztosítók kockázataikat viszontbiztosítók közreműködésével, valamint tőkepiaci műveletek révén megosztják és porlasztják, a világ bármely pontján bekövetkező katasztrófa a pénzügyi szektor valamennyi területét érintheti. A biztosítási szektor növekvő kárkifizetései viszont a biztosítók díjtételeinek növelésével jár.

2.5.2. A terrorizmus kockázata

A 2001. szeptember 11-i new yorki események alapjaiban rázták meg a világ biztosítási piacait, hiszen mindaddig a biztosítóknak csupán a természeti katasztrófák globális hatásaival kellett szembenéznük, mint például az Andrew hurrikánnal vagy a northridge-i földrengéssel. Ez a terrorista cselekmény teljesen új dimenzióba helyezte a biztosítási kockázatok becslését és kezelését, hiszen a biztosítók korábban alkalmazott, hagyományos kockázatváltási módszerei és kritériumai (például a mérhetőség, megfelelő sokaság, a kockázattal arányos díjtételek és feltételek) már nem elégségesek az új szituáció biztosítási kezeléséhez.

Sokan keresnek megoldást a problémára. Az egyik népszerű javaslat az, hogy az állami szerepvállalás nőjön oly módon, hogy a katasztrófa- és terrorizmuskockázatokra is kötelező legyen biztosítást kötni. Meghatároznák azt a limitet, ameddig a biztosítók vállalják a kockázatot, és amennyiben a biztosítók kapacitásai kimerülnek, úgy a fennmaradó károkat az állam finanszírozná.

2.6. Állami szerepvállalás

Az államok – tanulva korábbi, a pénzügyi szektort érintő, konszolidációs kényszereikből – egyrészt a tőkekövetelmények felülvizsgálatával és szigorításával igyekeznek a kockázatok csökkenteni, másrészt a felügyeleti rendszer átalakításával preventív ellenőrzésre törekuszenek. Jellemző módszerként a szavatoló-tőke-követelmények megemelésével szándékoznak fokozni a biztosítottak érdekeinek védelmét, de figyelmük a biztosítástechnikai tartalmékok befektetésére vonatkozó jogszabályi előírások létrehozására és ellenőrzésére is kiterjed, a kockázat csökkentése és a likviditás biztosítása érdekében.

A terrorizmuskockázat globális megjelenése ugyanakkor az állami feladatok és teendők biztonsági kérdésekkel kapcsolatos területén is felerősödött.

3. A BIZTOSÍTÁSI PIACOKRA HATÓ GLOBALIZÁCIÓS ÉS REGIONALIZÁCIÓS FOLYAMATOK

A biztosítási szektorra – a korábban említetteken túl, illetve azok következményeként – további, időrendben párhuzamosan megjelenő folyamatok is hatottak: egyrészt a reálszféra nemzetközivé válásának húzó hatása, másrészt a pénzügyi szektoron belül tapasztalható, integrációs jelenségek. Ezek következményeként a három pénzügyi terület, a banki, biztosítási és értékpapír-kereskedelem⁷ szervezeti és tevékenységi területe konvergenciájának eredményeképpen pénzügyi konglomerátumok alakultak ki. A piaci helyzetek követését, a kockázatok átláthatóvá és felmérhetővé tételét a törvényhozók a szabályozók változtatásával és a felügyeleti rendszer átalakításával kívánták elérni mind nemzeti, mind az integrált piaci szinteken. Mindezek az erőhatások számos változást okoztak, hiszen a pénzügyi szektor szereplői, így a biztosítók is – a globális, valamint a mikro- és makrogazdasági tendenciákat

⁷ Felosztás in: HORVÁTH EDIT–SZOMBATI ANIKÓ: A pénzügyi csoportok és konglomerátumok kockázatai és szabályozásuk – A pénzügyi szektorok konvergenciája, MNB Műhelytanulmányok 25., 7. o.

követve és folyamatosan alkalmazkodva azokhoz –, szervezeti, tevékenységi átalakuláson mentek (és mennek) át. A változásokat a jogszabályi környezet módosításával próbálják követni a jogszabályalkotók. Ugyanakkor a jogi keretek, azon túl, hogy reagálnak a piaci szereplők lépéseire, ki is jelölik a szektor mozgásterét.

3.1. A globalizáció hatásai a biztosítási szektorra

Az 1990-es évek közvetlenül működő tőkeáramlása a biztosítási szektor nemzetközivé válására is hatással volt. A pénzügyi szektorban tapasztalható folyamatok, valamint az 1990-es években az új piacokon is megjelenő, szakmai befektetők módosították a nemzeti biztosítási piacok jellemzőit, és folyamatos megújulásra készítették a szereplőket.

A biztosítási szektor vállalatainak transznacionalizálódási motivációs okait⁸, ha a folyamatokat a vállalati versenystratégiák szemszögéből vizsgáljuk, a push- (toló) és pull- (húzó) stratégiák megfontolásaiként határozhatjuk meg.⁹

A pushstratégia hatásaként a biztosítók fizikailag is követik a már meglévő globális termelő és szolgáltatóipari partnereiket; ez a folyamat megnöveli a közvetlen globális tőkebefektetéseket és a világkereskedelem volumenét. A transznacionális vállalatok nemzetközivé válásának folyamataihoz más forrás szerint is hozzákapcsolódik az úgynevezett „követő hatás”. A biztosítási szektor transznacionalizálásának fent említett esetében vertikális követő hatásról¹⁰ beszélhetünk: egy termelő vállalat letelepszik egy külföldi piacon, amelyet – esetleg különböző lépcsőfokok közbeiktatásával – követhet a biztosítója.

A lehetséges növekedési potenciál, a saját piachoz képest gyorsabb fejlődés és piacszerzés, valamint a hatékonysági előnyök, egyebek mellett a méretgazdaságosság szempontjai, a diverzifikáció és know-how előnyök kihasználása is döntési szempont, amikor a biztosítási tevékenység és jelenlét új piacokon indul, illetve terjeszkedik.

A biztosítási szektor nemzetközivé válásának folyamataiba az elmúlt évtizedben bekapcsolódó országcsoportok – fogadó országok – (Közép-Kelet-Európa, Latin-Amerika, Dél-Kelet-Ázsia) nyújtotta előnyök és motivációk a pullstratégiában jelennek meg. Ennek oka a gazdasági növekedés, a növekvő kereskedelem generálta biztosítási igények kielégítése, a nagyobb kockázatok és szolvenciaelőírások eredményeképpen a tőkekövetelmények növekedése, az új know-how, az új termékek és kockázatok bevezetése, valamint a szoros verseny.

A biztosítási szektor nemzetközivé válásának folyamatai jellemzően két dimenzióban valósulnak meg:

- vagy a teljes pénzügyi szektort lefedő csoportok kialakításával, univerzális pénzügyi konglomerátumok részeként, más pénzügyi intézményekkel való fuzionálásként (ING);
- vagy a biztosítási „iparágon” belüli összeolvadásokkal (AXA).

8 A transznacionalizálódás általános okairól BLAHÓ ANDRÁS, GÁL PÉTER, SIMAI MIHÁLY, SZENTES TAMÁS munkáiban is olvashatunk.

9 Emerging markets: the insurance industry in the face of globalisation, *Swiss Re sigma* 4/2000, 7. o.

10 In: SIMAI MIHÁLY–GÁL PÉTER: Új trendek és stratégiák a világgazdaságban, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000., 285. o.

A globalizáció a biztosítási szektorban is számos előnnyel és hátránnyal jár.

A külföldi szakmai befektetőknek a helyi biztosítási piacra beáramló tőkéje, a tudás-transzfer, a hatékonysági előnyök mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a szolgáltatás minősége, a piac hatékonysága növekedjen, a technológiai és menedzsment-ismeretek fejlődjenek. E folyamatok pozitív hatása a fogadó országok gazdasági pozícióira is kedvező hatással van, hiszen a tőkeellátottság növelésével, a pénzügyi stabilitás javításával, a foglalkoztatottak számának növekedésével, a lakossági megtakarítások mobilizálásával, a kereskedelem és a termelés volumenének fejlesztésével a biztosítási szektor hozzájárul az ország gazdasági stabilitásához.

A globális térnyerés és dominancia hátránya lehet az, ha a globális biztosítók egyszerűen nem vállalnak bizonyos kockázatokat, és kizárnak néhány kockázatközösséget (például a mezőgazdasági termelőket), vagy a helyi biztosítókat oly mértékben kiszorítják a piacról, hogy azok pénzügyi stabilitását veszélyeztetik.

3.1.1. A pénzügyi konglomerátumok kialakulása

A pénzügyi szektor szervezeti és tevékenységi konvergenciájának eredményeképpen pénzügyi konglomerátumok alakultak ki.

Pénzügyi konglomerátumnak az a közös irányítás alatt működő vállalatcsoport tekinthető, amelyben az engedélyezett, pénzügyi konglomerátumhoz tartozó, szabályozott vállalkozások¹¹ közül a vállalkozásoknak legalább egyike a biztosítási ágazatban, és legalább egyike a banki vagy a befektetési szolgáltatási ágazatban működik.¹²

A pénzügyi konglomerátum kialakulása több formában valósulhat meg: például mint teljes szervezeti elkülönültség üzleti kapcsolattal, egyesülés vagy összeolvadás formájában.

A pénzügyi területen tapasztalható szervezeti és tevékenységi konvergencia kialakulásának hátterében a következő hatások említhetők:

- A pénzügyi szektort érintő liberalizációs folyamatok felgyorsulása

Itt egyrészt az Egyesült Államokban az 1990-es években felgyorsult koncentráció érdemel említést, amely a befektetési és kereskedelmi banki tevékenység szétválasztásának fokozatos feloldását¹³, másrészt a szövetségi államok különböző szabályozóinak egységesítését jelentette.

Az Európai Unióban más okok is meghúzódnak a pénzügyi szektor fúzióival kapcsolatban: az 1992-ben kialakuló, egységes piac, valamint az 1995-ös bővítés jelentette kihívásokra adott válaszként is értelmezhető a koncentráció felerősödése.

- A hitelezési gyakorlat átalakulása

11 Szabályozott vállalkozás a 2002/87/EK irányelv I. fejezet 2. Fogalom meghatározások 4. pontja szerint a hitelintézet, biztosítóintézet vagy befektetési vállalkozás.

12 Megjegyzés: egyszerűsített meghatározás. A részletes kritériumokat I. a 2002/87/EK irányelv I. fejezet 2. cikk Fogalom meghatározások 14. Pénzügyi konglomerátum pontjában.

13 Gramm–Leach–Bliley Act 1999., in: HORVÁTH EDIT–SZOMBATI ANIKÓ: A pénzügyi csoportok és konglomerátumok kockázatai és szabályozásuk – A pénzügyi szektorok konvergenciája, MNB Műhelytanulmányok 25., 48. o.

Hitelezőként megjelennek a pénzügyi szektor bankokon kívüli szereplői. Ez a folyamat – a piacvesztés elkerülésének érdeke – szintén arra ösztönzi a bankokat, hogy saját szervezeti és tevékenységi körükbe integrálják a pénzügyi szektor értékpapírpiacon és biztosítási szereplőit is.

- A nagy ügyfeleknél zajló folyamatok

A legnagyobb partnereknél folytatódó – a reálszférában már az 1980-as évek közepétől kezdődő – fúziós hullám figyelhető meg, amely párhuzamosan zajlik a társaságok nemzetközivé válásával, a nemzetközi (pénzügyi) tranzakciók számának növekedésével.

- A lakossági ügyfelek szerepének növekedése a bankok portfóliójában

A lakossági ügyfelek pénzügyi keresletének teljes körű kiszolgálása, az egy helyen elérhető pénzügyi szolgáltatások iránti igény is a pénzügyi szektor szervezeti és tevékenységi integrációját erősíti.

Más forrás¹⁴ szerint a konglomerátumok kialakulását a következő tényezők ösztönzik:

- a deregulációs folyamatok,
- az európai egységesült piacon a határon árnyúló tevékenységek liberalizációja,
- a termékek közti és a földrajzi diverzifikáció hatására a kockázatok csökkentése,
- jogi, kulturális és adózási megfontolások,
- a piaci koncentráció fok,
- a pénzügyi közvetítőrendszer nemzeti sajátosságai,
- a költségelőnyök kihasználása.

3.1.1.1. A pénzügyi konglomerátumok kialakulása a biztosítók szemszögéből

Az előzőekben említett hatások egyrészt a biztosítási szektorban is változásokat okoztak, másrészt maga a szektor is generált változásokat.

A biztosítók vállalása jellemzően az előre nem látható és véletlenszerű kockázatokra nyújt pénzügyi fedezetet biztosítási díj fizetése ellenében. A nemzetközivé válás kiterjedésének és fokozódásának következményeként megnöttek a biztosítási kockázatok is, hiszen mind a nem-életbiztosítási üzletágban (amelyben az elmúlt évtizedekben megnőtt a kockázatba bevont vagyoneérték), mind az életbiztosítási üzletágban (ahol emelkedett a szerződések darabszáma) mennyiségi fejlődésnek lehetünk tanúi. A biztosítótársaságok kockázataikat egymás között megoszthatják együttbiztosítással, illetve porlaszthatják viszontbiztosítók bevonásával.

- A biztosítók kibocsátóként való megjelenése a pénz- és tőkepiacokon

A biztosítók pénz- és tőkepiacokon való megjelenésének közvetlen oka két katasztrófa-káresemény: az 1992-es Andrew hurrikán és az 1995-ös northridge-i földrengés. A teljes kárkifizetés 20,2 milliárd dollár volt az első, és 16,7 milliárd dollár a második esetben.¹⁵

14 HORVÁTH EDIT–SZOMBATI ANIKÓ: A pénzügyi csoportok és konglomerátumok kockázatai és szabályozásuk – A pénzügyi szektorok konvergenciája, MNB Műhelytanulmányok 25., 23. o.

15 Natural catastrophes and man-made disasters in 2001, Swiss Re sigma 1/2002.

Bebizonyosodott, hogy hosszabb távon új kockázatkezelési módszerek alkalmazásával kell a kockázatokat menedzselni. Így merült fel, hogy a biztosítási kockázatokat a tőke- és pénzpiacokon osszák meg az úgynevezett capital market insurance alkalmazásával¹⁶, így a biztosítók a tőke- és pénzpiacokon való megjelenéssel a legnagyobb katasztrófakockázatok pénzügyi alapjait kiszélesíthetik, és a kockázatok kezelhetővé válnak.

Ennek gyakorlati megvalósítása úgy történik, hogy a biztosító értékpapírokat (vállalati kötvényt) bocsát ki a tőke- és pénzpiacokon. A befektetők hozama az a biztosító által fizetett nyereséghányad lehet, amelyet a katasztrófabiztosítások termelhetnek ki az adott évben; vagyis nyereség akkor van, ha kevesebb a kárkifizetés, mint a díjbevétel és a ráfordítások összege. A biztosító így a kockázatát sokfelé megosztja, ugyanakkor bevonható forráshoz is jut.

- A biztosítók mint „pénzügyi közvetítők” megjelenése a pénz- és tőkepiacokon

A lakossági ügyfelek felértékelődése a biztosítóknak is szélesebb körű szolgáltatásnyújtási kényszert jelentett. Ennek egyik megvalósulási formája – az 1990-es évek közepére jellemző, magas tőzsdei részvényhozamok következményeként – az úgynevezett unit linked típusú életbiztosításokhoz kapcsolódik.¹⁷ A biztosító által létrehozott eszközalapok közül az ügyfél választhat, maga határozhatja meg az adott konstrukció feltételei szerint befektetési portfóliójának kockázati fokát (pl. állampapír- vagy részvényalapú legyen-e a portfólió), míg a biztosító, összegyűjtve a forrásokat, az általa megbízott vagyongazdálkodón keresztül – ez általában saját vagy csoportjának vállalata – befektetőként megjelenik a pénz-és tőkepiacokon.

- A biztosítók tulajdonosi szerepvállalása a pénz-és tőkepiacokon

A biztosítók maguk is alapítanak, vásárolnak érdekeltségeket a pénzügyi szektor más területein. Tevékenységi körük így az univerzális biztosítói tevékenység kialakításának igényével lefedni a pénzügyi szektor által kínált szolgáltatási portfóliót, például vagyongazdálkodási tevékenységet végző társaságban van tulajdonuk (ilyen Magyarországon az Aegon), ugyanakkor a banki szektorban is megjelennek befektetőként (magyarországi példaként említhető az Allianz.).

3.1.1.2. Szabályozási konvergencia¹⁸

A pénzügyi szektorok tevékenységének összekapcsolódása, működésének bonyolultabbá válása, valamint a kínált termékek összetettsége a szabályozó és felügyelő szervezeteket is egyre nagyobb kihívások elé állította.

A korábbi szabályozási elégtelenségek miatt tapasztalt jelenségek hatására az 1990-es évek elején egy informálisan megalakuló csoport, a Tripartite Group kezdeményezett szabályozási változtatásokat, hogy a pénzügyi konglomerátumok ellenőrizhetővé váljanak.

16 2001-ben a világ tőke- és pénzpiacain több mint 50 billió USD-forgalmat regisztráltak a részvények, kötvények és egyéb értékpapírok kereskedelmével. In: Capital market innovation in the insurance industry, Swiss Re-tanulmányok 3/2001.

17 Unit linked típusú életbiztosítás: befektetési egységhez kötött életbiztosítás.

18 HORVÁTH EDIT–SZOMBATI ANIKÓ: A pénzügyi csoportok és konglomerátumok kockázatai és szabályozásuk – A pénzügyi szektorok konvergenciája, MNB Műhelytanulmányok 25.

1993-ban a Joint Forum on Financial Conglomerates keretében az együttműködés a pénzügyi szektorokat felügyelő országos szervek között intézményesült, és a pénzügyi konglomerátumok szabályozására és ellenőrzésére vonatkozó alapelveket, javaslatokat dolgozott ki, valamint tanulmányokat publikált a tárgykörben. A Joint Forum a kockázati csoportok meghatározásával és azonosításával is foglalkozott; ezek fontosabb megjelenési formái a következők szerint foglalhatók össze.

A szervezeti és tevékenységi összetettségéből fakadó, potenciális veszélyforrások egyike magából a szervezet méretéből adódhat: a bonyolult szervezet működtetése, a tevékenységek koordinálása és a kockázatok kezelésének mechanizmusai önmagukban működési kockázatot okoznak.

A „fertőzési veszélynek” nevezett kockázati forma az egyszerre több pénzügyi szektorban való működésből ered, és azt jelenti, hogy egy pénzügyi problémákkal küzdő konglomerátumtagtól „megfertőződhetnek” a többiek is.

A harmadik fő kockázattípus a szabályok szándékos kijátszása – a szabályozási arbitrázs¹⁹, amely a pénzügyi konglomerátum vállalatai közötti üzleti kapcsolatokon keresztül valósulhat meg.

A kockázattípusoknak megfelelően, a megoldandó szabályozási feladatok fókuszába²⁰ is három fő terület került, amelyek a következők lehetnek:

1. kockázati koncentráció: a pénzügyi konglomerátumnak képesnek kell lennie a kockázatok koncentrálására, az azonosított kockázatok kezelésére;
2. vállalatközi tranzakciók: képesnek kell lennie a csoportközi tranzakciók kezelésére és menedzselésére;
3. prudenciális szabályozás: a három pénzügyi terület, a banki, biztosítási és értékpapír-kereskedelem szabályozását közös alapokra kell helyezni.

Ezzel együtt a felügyeleti szervek ellenőrzési tevékenységének – preventív kockázatfelmérés, beavatkozás – hatékonyabbá tételére is javaslatokat fogalmaztak meg.

3.2. Regionalizációs hatások: az Európai Unió szerepe

Az Európai Unió a biztosítási szektorral kapcsolatosan is alapelveinek következetes képviselőjére törekszik. Így a szolgáltatások szabad áramlása, a biztosított személyek érdekeinek védelme, valamint a piaci verseny torzulásának kiküszöbölése érdekében igyekeznek a különböző nemzeti rendelkezések közötti eltéréseket és akadályokat felszámolni.

Az Európai Unióban is az 1990-es években kerültek a szabályozási és ellenőrzési feladatkör fókuszába a pénzügyi csoportok.

¹⁹ Fogalmak: összetettség, fertőzési veszély, szabályozási arbitrázs. In: HORVÁTH EDIT–SZOMBATI ANIKÓ: A pénzügyi csoportok és konglomerátumok kockázatai és szabályozásuk – A pénzügyi szektorok konvergenciája, MNB Műhelytanulmányok 25., 25–26. o.

²⁰ HORVÁTH EDIT–SZOMBATI ANIKÓ: A pénzügyi csoportok és konglomerátumok kockázatai és szabályozásuk – A pénzügyi szektorok konvergenciája, MNB Műhelytanulmányok 25., 41–43. o.

A biztosítási tevékenységgel kapcsolatos, korábbi szabályok, elsősorban a szolgáltatásnyújtás szabadságára vonatkozó korlátozások megszüntetésére, a biztosítási üzletág tekintetében a letelepedés szabadságát akadályozó korlátok eltörlésére és/vagy összehangolására, a biztosítási ügynökök és alkuszok tevékenységével összefüggésben a letelepedés és a szolgáltatásnyújtás szabadságának tényleges gyakorlását elősegítő intézkedésekre, valamint a tagországok gépjármű-felelősségbiztosításra vonatkozó jogszabályainak közelítésére vonatkoztak.²¹

Az összetett szervezetek működéséről készített realisabb beszámolási és közzétételi kötelezettségekről – a biztosítóintézetek éves és összevont (konszolidált) éves beszámolójáról – a tanács 1991. december 19-i 91/674/EGK irányelve rendelkezik: a szabályozás számviteli szempontok alapján határozza meg egy pénzügyi csoport vagyoni struktúrájának és helyzetének bemutatási kötelezettségét.

Ez az adathalmaz a bonyolult struktúrájú szervezetek kockázatairól azonban nem nyújtott elégséges információt sem a tulajdonosoknak, sem a felügyeleti szerveknek. A szabályozási feladatok ezért a pénzügyi konglomerátumok kockázatkonzentrálási gyakorlatának kidolgozására és megvalósítására is kiterjedtek a felügyeleti ellenőrzési szabályozások és hatáskörök módosításával együtt.

Az Európai Unió az 1970-es években határozta meg – egyebek mellett – a biztosító intézetekre vonatkozó szavatolótké-, továbbá a minimális biztonsgátóke-követelményeket, valamint a biztosítástechnikai tartalékok képzésére és megfelelő eszközfedezetére vonatkozó szabályok kereteit.²² Így a szektort is érintő változások válaszlépésekre ösztönözték a szabályalkotókat, amely az úgynevezett Szolvencia I. programban öltött testet, és a tőkekövetelmények szigorítását jelentette 2002-ben.²³

A pénzügyi szektor más területén is folytatódott a jogszabályi keretek és feltételek kialakítása: 2003-ra a Bázis II. folyamat eredményeként számos, a bankszektor működésére, a felügyeleti eljárások egységesítésére, a nyilvánosság szerepének fokozására vonatkozó ajánlás született. Ezen ajánlások, valamint az értékpapírszektorra vonatkozó szabályozás, az úgynevezett Lámfalussy-rendszer²⁴ kiterjesztése a biztosítási szektorra is, az EU által indított Szolvencia II.²⁵ program fókuszába került abból a célból, hogy a kialakítandó új rendszer kereteit meghatározzák. A 2003 áprilisától indult Szolvencia II. programnak három pillére körvonalazódott.

Az 1. pillér a biztosítási szektor tartalékaira, a szavatoló tőkére és az eszközökre vonatkozó követelmények felállítását jelenti.

21 Irányelvek, rendeletek: www.europa.eu.int/eur-lex

22 73/239/EEC, illetve 79/267/EEC irányelvek a nem-élet-, illetve az életbiztosítási üzletágra vonatkozóan.

23 12/2002/EEC, illetve 13/2002/EEC irányelvek a nem-élet-, illetve az életbiztosítási üzletágra vonatkozóan.

24 A Lámfalussy-bizottság 2001. február 15-én jelentette meg a javaslatait tartalmazó dokumentumot, amelynek végleges formája több ajánlást is tartalmaz. Ezek közül a legfontosabb a tőkepiacokra vonatkozó *európai szintű szabályozási eljárás reformja*. A reform középpontjában a tőkepiacokra vonatkozó európai szabályozás átalakítása állt: a vállalatok tőzsdei jegyzése, a részvények nyilvános kibocsátása, ehhez kapcsolódóan a kibocsátók közzétételi kötelezettsége, a határon átnyúló pénzügyi szolgáltatások nyújtása, a pénzügyi piacok működésének szabályozása, a fogyasztók és befektetők védelme, a piac integritásának biztosítása érdekében. In:

A Lámfalussy-eljárás kiterjesztése a banki és biztosítási területre, PSZÁF-tanulmány [2002], www.pszaf.hu

25 Rövid áttekintés a „Szolvencia II.” folyamatáról, PSZÁF-tanulmány [2004], www.pszaf.hu

A 2. pillérben a biztosítási szektor szereplőinek belső ellenőrzési mechanizmusaira, a kockázatkoncentrációs, kezelési és menedzselési gyakorlatára összpontosítanak, valamint a felügyeleti szervek hatáskörének és intézkedési jogosultságainak pontos meghatározását végzik.

A 3. pillérben a nyilvánosságra hozattal kapcsolatos elveket dolgozzák ki az információ áramlásának és közzétételének meghatározásával, a piaci mechanizmusok hatékonyabb működése érdekében.²⁶

3.2.1. Prudenciális szabályozások²⁷ kialakítása

Az 1990-es években az univerzális banki és pénzügyi csoportok kialakulása volt jellemző, így az Európai Unió a ténnyel szembesült, hogy csak az elkülönült pénzügyi szektorok tevékenységére vonatkozó ágazati szabályozással rendelkezik. Mivel az univerzális pénzügyi szervezetek több szektort is érintő tevékenységet folytatnak, ezért elkerülhetlenné vált a csoportszintű felügyeleti szabályozórendszer kialakítása. Az Európai Parlament és a Tanács 1995. június 29-i 95/26/EK irányelve rendelkezik a pénzügyi szektorok prudenciális felügyeletének megerősítéséről. Az irányelv legfőbb célja, hogy egységes keretszabályokat határozzon meg a biztosítói intézetek alapítására és tulajdonlására, valamint a felügyeleti együttműködésre vonatkozóan. A szabályozás nemzeti szintű végrehajtása lehetővé teszi a pénzügyi szektor azonos tulajdonosi érdekeltségébe tartozó tagjainak párhuzamos, egy időpontban végzett vizsgálatát. A működés szempontjából nagy kockázatú tényezőnek tekintett, vállalatközi tranzakciók feltárását is megkezdheték a felügyelő szervek.

A felügyeleti rendszerre vonatkozó szabályok kapcsán meg kell említenünk az Európai Parlament és a Tanács 98/78/EK irányelvét, amely a biztosítói csoportok összevont alapú felügyeletéről határoz meg előírásokat a tagországok számára.

Az irányelv fontos előrelépést jelentett a csoportszintű felügyelés területén, mivel meghatározta a biztosítói szektorban tevékenykedő vállalatok (biztosító, viszontbiztosító, biztosítói és vegyes tevékenységű holding, valamint harmadik országbeli biztosító) szabályozásával kapcsolatos, közösségi és nemzeti szintű felügyeleti feladatköröket.

Az irányelvnek megfelelően az Európai Unió prudenciális felügyeleti rendszerének jelenlegi szabályrendszere két fő alapelven nyugszik. Az egyik a felügyeletek egymás mellé rendeltsége (egyenrangúsága), a másik egymás kölcsönös elismerése. Ezekhez kapcsolódik a székhely szerinti felügyelet elve²⁸, amely a pénzügyi csoport székhelyének felügyelő szervét bízta meg a prudenciális és fogyasztóvédelmi felügyelés feladatával, hogy az ellenőrzési hatáskörök és feladatok meghatározásával, a biztosítók körüli vizsgálati háló kialakításával hozzájáruljon a biztosítottak érdekeinek védelméhez.

26 A Szolvencia II.-re vonatkozó jogszabály tagországi implementációja az ütemterv szerint 2010–2012 között történik; http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/solvency/index_en.htm

27 Biztonságos gazdálkodást szem előtt tartó szabályozás.

28 Home country control

3.2.2. A felügyeleti rendszer átalakítása a pénzügyi konglomerátumok tükrében

A pénzügyi konglomerátumok térnyerésével kiütközött az az ellenőrzési hiányosság, hogy a felügyeleti szervek közösségi szintű hatáskörrel a pénzügyi szektor azonos szegmensében rendelkeznek, így 2002-ig nem volt jogosultságuk a nemzeti országhatárokon átlépő, integrált pénzügyi csoportok ellenőrzésére.

Jelenleg a 2002/87/EK irányelv szabályai rögzítik a pénzügyi konglomerátumok felügyelésével kapcsolatos teendőket.

Az irányelv létrehozásának az volt a célja, hogy a konglomerátumhoz tartozó hitelintézetek, biztosítóintézetek és befektetési vállalkozások (szabályozott vállalkozások) prudenciális felügyeletének csoportra kiterjedő formáját kialakítsa, különös tekintettel – a pénzügyi konglomerátum azonosítására vonatkozó szabályokon túl – a csoport szintjén vizsgált fizetőképességre és kockázati koncentrációra, a csoporton belüli ügyletekre, a csoportszintű belső kockázatkezelési eljárásokra, továbbá a vezetés alkalmasságára és megfelelő működésére.

A pénzügyi szektor különböző szegmenseiben működő pénzügyi csoportok hatékony felügyelete érdekében az irányelv megalkotta a kiegészítő felügyelés pénzügyi konglomerátumokra vonatkozó keretrendszerét.

A kiegészítő felügyelés során az illetékes hatóságok feladata a pénzügyi konglomerátumhoz tartozó hitelintézetek, biztosítóintézetek és befektetési vállalkozások csoportszintű pénzügyi helyzete, tőke megfelelése, a kockázati koncentráció és a csoporton belüli ügyletek kiemelt vizsgálata, figyelemmel kísérése.

Az érintett illetékes hatóságok²⁹ közül egy koordinátort kell kijelölni valamennyi, a kiegészítő felügyelet hatálya alá tartozó pénzügyi konglomerátum esetében. Az irányelv szerint az érintett illetékes hatóság tényének megállapítása során figyelemmel kell lenni a konglomerátum szabályozott vállalkozásainak más tagállamokban fennálló, különösen az 5 százalékos arányt meghaladó piaci részesedésére, valamint egy másik tagállamban létrehozott szabályozott vállalkozásnak a konglomerátumon belüli jelentőségére.

A szabályozás a pénzügyi konglomerátum szintjén is kötelezővé teszi, hogy elegendő legyen a mindenkor rendelkezésre álló szavatoló tőke, továbbá konglomerátumszintű tőke megfelelési politika kialakítását követeli meg.

A csoporton belüli ügylet és a kockázati koncentráció felügyelése során a koordinátoroknak megvan az a lehetősége – és engedélyezhetik illetékes hatóságaiknak –, hogy az előbbi esetben mennyiségi korlátokat és minőségi követelményeket, az utóbbi esetben mennyiségi korlátokat határozzanak meg. E területeken az irányelv alapján kiemelt figyelmet kell fordítani a pénzügyi konglomerátumon belüli káros hatások kockázatára, a szabályozott vállalkozások közötti érdekütközések kockázatára, a szabályozási arbitrázzsal kapcsolatos kockázatokra, valamint a felmerülő kockázatok szintjére és mértékére.

Az irányelv a koordinátorfelügyeletnek kiemelt hatáskört biztosít a pénzügyi konglomerátum kockázatainak felügyelésével kapcsolatban, ugyanakkor nagy hangsúlyt fektet a felügyelet közötti együttműködésre is.

29 Érintett illetékes hatóság: kritériumok I. a 2002/87/EK irányelv I. fejezet 2. cikk, Fogalom meghatározások 17., Érintett illetékes hatóságok pontjában.

4. A MAGYAR BIZTOSÍTÁSI SZÉKTOR A 21. SZÁZAD ELEJÉN

Az 1990-es évek magyarországi társadalmi-gazdasági változásai, a globális hatásként is értelmezhető FDI megjelenése a biztosítási szektorban³⁰, az ország Európai Unióhoz történő csatlakozási szándéka³¹, illetve azok eredői a biztosítási szektor tulajdonosi szerkezetét oly módon alakították ki és határozták meg a 21. század elejére, amelynek alapján alapvetően két fő csoportba sorolhatók a biztosítók.

Tulajdonosaik közvetlenül banki vagy közvetlenül biztosítói háttérrel rendelkező vállalatcsoportok. A tulajdonos vállalatcsoportok egyrészt globális (pl. Aegon, Allianz, Aviva, AXA),³² másrészt regionális szintű pénzügyi csoportokat (pl. Erste, Uniqa) takarnak.

Összefoglalva azonban elmondhatjuk, hogy a biztosítók tulajdonosai transznacionális vállalatoknak tekinthetők³³, mivel külföldi leányvállalataik egyszerre több nemzetgazdaságban tevékenykednek, és az „anyaországi” bázison vagy irányító csoportban meghatározott üzletpolitikáik fókuszában a vállalati összműködés eredményessége, globális optimalizálása áll. A tulajdonos transznacionális vállalati körbe való sorolása azért fontos, mert a biztosítók működési kereteit – a jogszabályi környezeten túl – alapvetően ez a leányvállalati státusz és az irányító akarata határozza meg.

A folyamatokat a nemzetközi integrációs hatások szemszögéből nézve, az is megállapítható, hogy a magyar biztosítási piacon – és a pénzügyi szektor más területein is – a pénzügyi konglomerátumokba tartozó vállalatok külön-külön, jogilag elkülönült leányvállalatokat alapítottak.

A kialakuló helyi kapcsolatokat vizsgálva, a következőkben leírt együttműködési formák körvonalazhatóak.

4.1. Helyi pénzügyi konglomerátum

A helyi pénzügyi konglomerátum az anyaországi és/vagy más, az irányító vállalat döntése szerint meghatározott pénzügyi konglomerátum tagjai által az adott nemzetállamban a pénzügyi szektor különböző szegmenseiben alapított leányvállalatok helyi és/vagy regionális együttműködése, illetve ezek tevékenységi integrációja.

E formára nem jellemző a szervezeti integráció, a szereplők tevékenységi integrációja a tulajdonosi és az üzleti kapcsolatokon keresztül valósul meg, például azért, hogy kihasználják az internalizációs előnyöket (pl. Allianz és K&H esetében biztosító és bank vagy az Aegon biztosító és pénzügyi vállalkozás együttműködése).

30 Az FDI mellett azonban a nemzetközi tőkebefektetés más formáira is található példa. Itt néhányat emelek ki emlékeztető gyanánt: vállalatfelvásárlás – AXA, Uniqa; fúzió – Argosz, K&H.

31 Insurance in Central and Eastern Europe, Swiss Re tanulmányok, 1/2001.

32 „A világ 250 legnagyobb cége 2005-ben” listáján árbevétel alapján milliárd USD-ben : 14.) Allianz Worldwide 124,4; 16.) AXA Group 115,2; 45.) Aviva 75,6; 99.) Aegon Insurance Group 40,2. Forrás: www.ecostat.hu

33 Transznacionális vállalat: I. SIMAI MIHÁLY: A világ gazdasága a XXI. század forgatagában, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007., 288. o. (Megjegyzés: már a 19. század végén megjelentek a multinacionális vállalatok; az elnevezés a köznyelvben is elterjedt, általában a tulajdonosi szerkezetre utal, azonban a fogalom már a 20. század végén sem jellemezte a létrejövő szervezeteket. Az ENSZ 1974-ben létrehozott bizottsága [Commission and Center on Transnational Corporations] alkotta meg a transznacionális vállalat fogalmát, ennek definícióján alapul SIMAI [2007] meghatározása.)

4.2. Kvázi-pénzügyi konglomerátum

Kvázi-pénzügyi konglomerátum a közös tulajdonosi kapcsolódással nem rendelkező, azonban a pénzügyi szektor legalább két szereplőjét (banki, biztosítási vagy befektetési területről) magában foglaló – pénzügyi konglomerátum és/vagy (pénzügyi) transznacionális – leányvállalatok között létrejött, helyi együttműködés. Ez esetben sem valósul meg a tevékenységi integráció, a pénzügyi szektor szereplőinek szoros üzleti és stratégiai együttműködéséről van szó (pl. a biztosító és a számlavezető bankjának együttműködése banki, biztosítási, befektetési területen, vagy a biztosítónak a bankja lízingcégével, illetve annak biztosításközvetítőjével való kapcsolata).

4.3. Szektoron átnyúló kvázi-konglomerátum

Az együttműködés új formája, hogy a biztosítók nem csak a pénzügyi szektoron belül alakítanak ki szoros kapcsolatokat, hanem a biztosítási területre vonatkozó együttműködésekben a szektoron átnyúló kapcsolataik is intenzívebb válnak, hogy például a biztosító előtt új disztribúciós csatornát nyissanak meg, ami egyúttal piaci rést is jelenthet.

Ez esetben is jogilag elkülönült cégek közötti, erős üzleti kapcsolatokról van szó, ahol sem a szervezeti, sem a tevékenységi integráció nem valósul meg. Példaként a Generali–Tesco, Groupama–Cora együttműködések említhetők, amelyek közvetlenül valószínűleg az áruhitelhez kapcsolódó biztosítási termékek értékesítési lehetőségeinek kiterjesztését jelenthetik.

4.4. Helyi biztosítói csoport

A társaságok közötti helyi együttműködési forma speciális, biztosítói változatának is tekinthetően, 2007-ben helyi biztosítói csoport is megjelent a magyar biztosítási piacon. A piac új szereplőjének tulajdonosa egy magyar biztosító (szintén leányvállalat), a Generali Biztosító Zrt. által alapított Genertel Zrt. Az eddig egyes biztosításközvetítők által uralt internetes eladások növekvő szerepe miatt – amely különösen a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási piacon tapasztalható – a biztosító leányvállalatán keresztül új disztribúciós csatornát nyitott.

4.5. Klaszter

A biztosítási szektorban klaszterek kialakulása is megfigyelhető. A klaszter³⁴ horizontálisan vagy vertikálisan kapcsolódó, önálló jogi személyiségű cégek integrációja, amelyek a kapcsolódó társadalmi intézményekkel, támogató szervezetek helyi csoportosulásaival együtt ugyanabban az ágazatban dolgoznak, és földrajzilag is egymáshoz közel helyezkednek el. További jellemzőjük, hogy a résztvevők piaci versenyzők és együttműködők, valamint kö-

34 OECD-LEED, Business clusters: Promoting Enterprise in Central and Eastern Europe (2005), www.oecd.org

zösen finanszírozzák elkülönült együttműködési szervezetüket a közös célok, a hosszú távú üzleti dinamika fenntartása, a közösen racionalizált tevékenységi célok érdekében. E definíciónak megfelelő magyarországi példa (szakmai, vertikális klaszter) a kötelező gépjármű-felelősségbiztosításhoz kapcsolódó, a Magyar Biztosítók Szövetsége által jogszabályi felhatalmazással létrehozott és működtetett Kártalanítási Számla említhető.

A magyar biztosítási piacon említést érdemelnek még a biztosító és a független biztosításközvetítő közötti, horizontálisan szerveződő (kvázi-) klaszterek, amelyeknek ugyan nincsenek formalizált, közös irányító szerveik, viszont jellemzőjük a hosszú távú és szoros együttműködés, egymásra utaltság. A szoros kapcsolatok kialakítását és kialakulását jogszabályi előírások is erősíthetik, például amennyiben a független biztosításközvetítő többes ügynök.

Gépjárműüzletági példák is citálhatók (biztosító – „online” biztosításközvetítő), azonban az élet üzletágban a unit linked biztosítások értékesítése során is jelentős (netán egy-egy biztosító díjbevételét, piac helyzetét alapvetően meghatározó) stratégiai szövetségek is kialakultak a biztosítók és a független biztosításközvetítők között.

5. FELÜGYELÉSI DILEMMÁK

A magyarországi biztosítási piacon kialakult, bonyolult és szerteágazó kapcsolati hálózatok jelentős felügyelési problémákat okoznak. A kiinduló probléma az, hogy a kockázatok a leányvállalatnál keletkeznek, és jellemzően az ország lakosságát és gazdasági szereplőit érintik³⁵, ugyanakkor a kapcsolódó felügyelési eszköztár nem teljes körű.

Az a tény, hogy a hagyományos tevékenységeken túl, a pénzügyi szervezetek tevékenységi köre kibővült más pénzügyi ágazat szabályozott vállalatainak tevékenységeivel, és ez a folyamat az anyaországban vagy az irányító csoport országában nyilvánul meg szervezeti integrációban, eleve korlátozza a leányvállalati felügyeleti hatóság lehetőségeit.

Továbbá, a felügyelési lehetőségek meghatározottak, mivel

1. a nemzetközi tőke áramlásának irányát tekintve, Magyarország befogadó ország;
2. a nemzetközi tőke származási helyét tekintve, az Európai Unió centrumországi meghatározó súllyal szerepelnek (2004. év végén a tőke 63%-át adják ezek az országok)³⁶; és a már korábban említettnek megfelelően,
3. a magyar biztosítókra a leányvállalati státusz jellemző (a magyar biztosítók konglomerátumok/csoportok tagjai és nem irányítói).

Ennek az az oka, hogy a pénzügyi konglomerátumok ellenőrzését az Európai Unió³⁷ az anyaországi felügyeleti elvére alapozva szabályozta, így a leányvállalatokat felügyelő uniós tagországi hatóság jogszerűen nem alakíthat az országon belül egy újabb, tagországi alcsoportot.

35 A jelen cikk nem tér ki a határon átnyúló szolgáltatás keretében és/vagy fiók által kötött biztosítási szerződések felügyeletével kapcsolatos feladatokra és problémákra.

36 Ebből: Németország 29,2%, Hollandia 17,7%, Ausztria 11,4%, Franciaország 4,7%, továbbá USA 4,5 %, egyéb országok 32,5%. Forrás: Áttekintés az aktuális működőtőke-beáramlási folyamatokról, Gazdasági és Közlekedési Minisztérium (aktualizálva: 2006. szeptember 29-i adatok alapján), www.gkm.gov.hu

37 2002/87/EC direktíva

Ennek az elvnek azért van nagy jelentősége, mert így az anyaországi felügyelet a konglomerátum vezető tagjától várja el pl. a kockázatkonzentrálási és kockázatmenedzselési képességet, amelynek le kell fednie a csoport valamennyi tagjánál a tevékenység valamennyi szegmensét (pl. compliance, informatika, aktuáriusi terület, emberi erőforrás kezelése stb.).

További felügyelési nehézségeket okozhat helyi szinten az Európai Unió tagállamában bejegyzett vállalatok európai vállalattá alakulásának lehetősége is³⁸, amely a több tagállamban is letelepedett vállalatcsoportok számára teremt lehetőséget arra, hogy a tagállami jogszabályok, előírások sokféleségéből adódó költségeiket és kockázataikat csökkentsék, s az „egységes piac” elvét érvényesítve, versenyképességüket fokozzák.

A kvázi-pénzügyi konglomerátumok felügyelésének kockázatai szintén problémát okoznak. Abban az esetben, ha például két különböző (európai uniós tagországbeli) pénzügyi konglomerátum tagja alkot egy kvázi-pénzügyi konglomerátumot Magyarországon, akkor az együttműködésből származó, a magyar piacon felmerülő kockázatok különböző anyaországokban különböző pénzügyi szektorban (bank, biztosítás) jelentkezhetnek – ha a csoportban egyáltalán meghatározó súlyúak –, holott az együttműködés kockázatai Magyarországon merülnek fel, és okozhatnak nehézségeket.

Azonban nemcsak a pénzügyi szektoron belüli konglomerátumszerű együttműködések, hanem szektoron átnyúló kvázi-konglomerátumok létrejötte is megfigyelhető a magyar biztosítási piacon, ezért a pénzügyi szervezethez kapcsolódó kockázatok – az együttműködés formájától függően – kiegészülhetnek más szektorokkal kapcsolatos és ott jellemző kockázatokkal is.

A klaszterek esetében a felügyelést és a kockázatok felmérését, értékelését – amennyiben felügyelt szervek kapcsolatairól van szó – a hatóság egyszerűbben kezelheti és kézben tarthatja.

A korábbiakban részletezett együttműködések, stratégiai szövetségek egy-egy biztosító esetén nem csak elkülönülten, hanem egymás mellett párhuzamosan, egy időben is létezhetnek, ami a kockázatok további halmozódását okozhatja.

Elméleti közgazdasági támogatás a bonyolult és összetett biztosítási kapcsolati hálózatok hatásainak modellezéséhez jelenleg nem áll rendelkezésünkre, de még a pénzügyi konglomerátumok kockázati hatásainak modellezése is meglehetősen korlátozott.

A pénzügyi konglomerátumnak a biztosító és bank intézményi stabilitására ható következményi modelljét megalkotó Szüle [2006]³⁹ szerint

- a pénzügyi konglomerátum kialakításakor megjelenő portfólióhatás⁴⁰ okozhatja a kockázatok csökkentését, de valamely pénzügyi szervezet számára egyik szektorból a másikba való áttérjedésével járhat (fertőzési kockázat);
- a pénzügyi konglomerátumban létrejövő belső tőkepiac befolyásolja a bank döntéshozatalát, amely abban az esetben kockázatonövelő hatású, ha a belső tőkepiacon gyengébb a fegyelem a külsőhöz képest;

38 2157/2001 Council Regulation

39 SZÜLE BORBÁLA: A pénzügyi konglomerátumok létrejöttének kockázati hatásai, *Közgazdasági Szemle*, 2006. július–augusztus, 661–680. o.

40 A modellben a portfólióhatás a bank és a biztosító pénztöbbletének átcsoportosíthatóságával függ össze.

- a pénzügyi konglomerátumon belüli tranzakciók pénzáramlásai egyaránt okozhatják a kockázat növekedését és csökkentését is.

Bár a modellben nincs közvetlen kapcsolat a banki hitelek és a biztosítási kötvények között, a felügyelési szempontoknak azonban a továbbiakban erre is ki kell terjedniük. Ennek oka egyrészt az, hogy az Európai Unió CRD-direktívája⁴¹ szerint megnő az életbiztosítási szerződések jelentősége, hiszen ezek meglétével (IRB-módszer alkalmazása esetén) csökkenthető a hitelintézet tőkekövetelménye.

A konglomerátumban egyidejűleg azonban nemcsak belső tőkepiac jöhet létre, hanem belső biztosítási piac is, amely szintén felveti a belső tőkepiacon jelzett fegyelem problémáit: ha egy konglomerátumtag (vagy stratégiai szövetséges) banknak „könnyebben” fizet kártérítést a szintén konglomerátumtag (szövetséges) biztosító, továbbá ha a közöttük létrejövő biztosítási szerződés feltételei más, harmadik fél számára nyújtott feltételektől jelentősen kedvezően térnek el.

6. A FELÜGYELÉS ÚJ ÚTJAI

A korábbiakban jelzett problémák alapján összefoglalóan elmondhatjuk, hogy – a pénzügyi szektor globalizált állapotából és integráltságából fakadóan – a korábban alkalmazott felügyelési módszereket és eljárásokat az összetett és kiterjedt pénzügyi kapcsolati rendszerekben felmerülő kockázatokhoz szükséges alakítani.

Az átgondolás további oka lehet, hogy a jelenlegi jogszabályok a leányvállalati ország felügyeleteinek egyrészt nem adnak lehetőséget a csoportszintű felügyelésre – ezt a kapcsolatrendszerrel a felügyelt intézmények időközben már meg is haladták –, másrészt a szabályozás és az ehhez kapcsolódó adatszolgáltatások a biztosítók lokális kapcsolatrendszeréből fakadó kockázatokra nem terjednek ki.

Az új módszer alapja az lehet, hogy a felügyelés figyelmét a vállalkozási tranzakciókra összpontosítja, attól függetlenül, hogy a biztosítóhoz milyen együttműködési formában kapcsolódnak más pénzügyi vagy egyéb szervezetek. A kapcsolati hálón belüli kockázatok értékelésének kiemelt szerepet kell kapnia a felügyelés területén, mivel azzal, hogy a biztosító tevékenységi területe a pénzügyi szektor egészére kiterjed, még inkább hangsúlyosá válik – a szavatoló tőkére vonatkozó előírásokon túl – a lényeges kockázatokra fordított figyelem is. E keretbe tartozik a biztosítási kockázatok mellett például a működési, likviditási, piaci és hitelezési kockázatok felügyeleti vizsgálata, illetve meghatározott kontrollja.

Ennek megfelelően a biztosítók egyedi kockázatértékelésébe szükségesnek látszik bevonni további információkat, amelyek az egyedi kockázatok értékelésén túl az együttműködések koncentrációját is jelzik, így a biztosító

- tulajdonosának, valamint
- számlavezető bankjának/bankjainak külső, független minősítő intézet által adott értékelése,

41 Tőkeegyelelési irányelv: 48/2006/EC; 49/2006/EC

- az egyes bankszámlákon lekötött betétek összegének és kondíciónak elemzése (speciális kondíciók, kiemelt ügyfél státusz),
- a számlavezető bankokkal, illetve bankok által kötött csoportos és egyéni biztosítások feltételeinek vizsgálata stb.,
- független biztosításközvetítőkkal való szoros kapcsolatok értékelése (a független biztosításközvetítő biztosítási díjbeszedési lehetőségéből fakadó, biztosítót érintő kockázatok),
- más szervezetekkel (pl. vagyonkezelő, letétkezelő) való szoros kapcsolatok, tranzakciók értékelése,
- kockázatok koncentrálódása (egy-egy hitelintézethez, befektetési vállalkozáshoz kapcsolódva), stb.

A biztosítók kockázatértékelését célszerű kétszintűvé tenni. Az első szinten az egyedi, intézményi szintű, biztosításcsoportok adataival aktualizált értékelés történik, a második szinten pedig a biztosító kapcsolati hálójának megfelelő, vertikálisan szervezett felügyeleti csoport végzi a más pénzügyi szektorban keletkező információk értékelését, elemezve annak a biztosítóra gyakorolt hatását.

E módszer alkalmazásával valamennyi fontos és releváns szakmai információ beépülhet az intézmény egyedi kockázatértékelésébe, láthatóvá és értékelhetővé téve a kapcsolati rendszerből fakadó kockázatokat.

A korábban említett, biztosítói csoportokra és pénzügyi konglomerátumokra vonatkozó, közösségi irányelvek hatása a tagországok felügyeleti számára az együttműködés erősödését, a hatáskörök változását és koncentrálódását jelenti.

A nem integrált, az egyes szektorokat külön felügyelő hatóságok között nemzeti szinten is megnőtt egyrészt a koordináció, másrészt az információnyújtás kötelezettsége. A felügyelt szektorok integrációs folyamatai, a rugalmasság és a gyors, hatékony reagálás valószínűsítik az integrált felügyeletké váló átalakításuk felgyorsulását is.

A felügyeleti közönség szinten zajló tevékenységi koncentráció a pénzügyi konglomerátumok felügyelésében, valamint a hatásköröknek és felelőségeknek a koordinátorfelügyeletre történő összpontosulásában jelentkezik.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A biztosítók tevékenysége Magyarországon is – attól függetlenül, hogy biztosítói csoportnak vagy pénzügyi konglomerátumnak tagjai – kiterjedt a pénzügyi szektor más területeire (tevékenységi integráció), amelynek következményeként a biztosítók más szektor kockázatainak való kitétsége is megnőtt, arra a pénzügyi (és egyéb) szektor különböző szegmenseinek is nagy hatása van.

Azonban a pénzügyi konglomerátumok anyaországi felügyeleti elvének alkalmazása miatt a magyarországi felügyelési lehetőségek behatároltak, ezért szükségesnek látszik, hogy a kockázatok felmérésében, vizsgálatában az Európai Unió közösségi jogszabályaiban meghatározott célterületek – a lokális együttműködések és kapcsolatok szintjén is – a felügyelés középpontjába kerüljenek.

A szabályozott vállalkozások tevékenységének felügyelése rugalmas módszerek alkalmazását követeli meg, mivel a biztosítási szektor szereplőit egyre bonyolultabb szervezeti és tevékenységi struktúrák jellemzik, így különösen fontossá válik a tagországi felügyeletek közötti együttműködés erősítése.

IRODALOMJEGYZÉK

- BARÁTH GABRIELLA–MOLNÁR BALÁZS–SZÉPVÖLGYI ÁKOS [2000]: A külföldi működő tőke szerepe Magyarország átalakuló gazdaságában, *Tér és Társadalom* 2001/2., MTA RKK, Pécs
- Council Regulation 2157/2001, www.europa.eu.int/eur-lex/
- Ecostat: www.ecostat.hu
- Szolvenca II.: http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/solvency/index_en.htm
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal>: háztartások internet-előfizetése
- HORVÁTH EDIT–SZOMBATI ANIKÓ: A pénzügyi csoportok és konglomerátumok kockázatai és szabályozásuk – A pénzügyi szektorok konvergenciája, MNB Műhelytanulmányok 25., www.mnb.hu
- Irányelvek: www.europa.eu.int/eur-lex/
- 73 /239/EEC irányelv
- 79/267/EEC
- 12/2002/EEC
- 13/2002/EEC
- 2002/87/EK
- 48/2006/EC
- 49/2006/EC
- 2002/87/EK
- OECD-LEED, Business clusters: Promoting Enterprise in Central and Eastern Europe, www.oecd.org
- KRUGMAN, PAUL R.–OBSTFELD, MAURICE [2003]: Nemzetközi gazdaságtan: Elmélet és gazdaságpolitika, Panem Kiadó, Budapest
- PSZÁF-tanulmányok, www.pszaf.hu:
- A Lámfalussy-eljárás kiterjesztése a banki és biztosítási területre [2002]
- Rövid áttekintés a „Solvenca II.” folyamatáról [2004]
- Swiss Re-tanulmányok, Research & Publication, sigma insurance research, www.swissre.com:
- No. 4/2000 Emerging markets: the insurance industry in the face of globalisation
- No. 1/2001 Insurance in Central and Eastern Europe
- No. 3/2001 Capital market innovation in the insurance industry
- No. 1/2002 Natural catastrophes and man-made disasters in 2001
- SIMAI MIHÁLY [2007]: A világgazdaság a XXI. század forgatagában, Akadémiai Kiadó, Budapest
- SIMAI MIHÁLY–GÁL PÉTER [2000]: Új trendek és stratégiák a világgazdaságban, Akadémiai Kiadó, Budapest
- SÜLI-ZAKAR ISTVÁN [1996]: A régió: földrajzi integráció, in: *Tér – Gazdaság – Társadalom* (Huszonkét tanulmány Berényi Istvánnak), Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest
- SZÜLE BORBÁLA [2006]: A pénzügyi konglomerátumok létrejöttének kockázati hatásai, *Közgazdasági Szemle*, 2006. július–augusztus